

Kaikilla mausteilla

Artikkeleita työolotutkimuksesta

Anna-Maija Lehto – Hanna Sutela – Arto Miettinen (toim.)

Päätoimittaja – Huvudredaktör – Principal editor
Timo Alanko

Toimittajat – Redaktörer – Editors
Anna-Maija Lehto
Hanna Sutela
Arto Miettinen

Taitto – Ombrytning – Layout
Seija Töyräänvuori

© 2006 Tilastokeskus ja kirjoittajat
Statistikcentralen och författarna
Statistics Finland and authors

ISSN 0355–2071
= Tutkimuksia
ISBN 952–467–567–6

Yliopistopaino

Helsinki – Helsingfors 2006

Alkusanat

Tilastokeskuksen työolotutkimukset, joita on tehty vuosina 1977, 1984, 1990, 1997 ja 2003, ovat laajan yhteistyön tulosta. Tilastokeskus on toiminut yhdessä ulkopuolisten tahojen kanssa niin tutkimusten suunnittelussa, rahoituksessa kuin tulosten käytössäkin.

Käsillä oleva artikkelikokoelma on uusin osoitus tämän yhteistyön onnistuneisuudesta. Viimeisintä, syksyllä 2003 toteutettua työolotutkimusta ovat olleet Tilastokeskuksen lisäksi suunnittelemassa ja rahoittamassa työministeriö, sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö, Työsuojelurahasto, Valtiokonttori, Valtion työsuojelurahasto, Työterveyslaitos, Työturvallisuuskeskus, Eläketurvakeskus, Kuntien eläkevakuuus, Kansaneläkelaitos, Kuntoutussäätiö ja Työtapaturmaohjelma. Verkottamalla ulkopuolisten tahojen kanssa Tilastokeskus on pyrkinyt vastaamaan erilaisiin yhteiskunnallisiin tietotarpeisiin.

Valmiin tutkimusaineiston ovat hankkineet käyttöönsä paitsi rahoittajat tahot myös useat tutkijat yliopistoista, tutkimuslaitoksista ja työmarkkinajärjestöistä. Artikkelikokoelmaan olemme saaneet koottua hyvin suuren osan tästä aineiston käyttäjäjoukosta ja analysointityöstä. Kooste tuo monipuolisen lisän aiemmin julkaistulle raportille *Uhkia ja mahdollisuuksia. Työolotutkimusten tuloksia 1977–2003*. Raportti on julkaistu syksyllä 2004 Tilastokeskuksessa, tekijöinä Anna-Maija Lehto ja Hanna Sutela. Syksyllä 2005 se ilmestyi myös englanniksi. Edellisestä, vuoden 1997 työolotutkimuksesta tehty artikkelikokoelma valmistui vuonna 2000 nimellä *Jaksaen ja jousaen. Artikkeleita työolotutkimuksesta*, toimitajina Anna-Maija Lehto ja Noora Järnefelt.

Tämän artikkelikokoelman toimitustyö aloitettiin tammikuussa 2005. Kirjoittajat ovat kokoontuneet useihin yhteisiin palavereihin, joissa kokonaisuutta on hiottu. Kesäkuussa 2005 järjestimme kaksipäiväisen seminaarin kaikkien artikkeliluonnosten läpikäyntiin ja keskinäiseen kommentointiin. Sitten toimituskunta on hionut jokaista artikkelia yhdessä tekijöiden kanssa. Toimituskuntaan ovat kuuluneet dosentti Anna-Maija Lehto, erikoistutkija Hanna Sutela ja tutkija Arto Miettinen. Lisäksi tutkija Noora Kontiainen on antanut toimitustyöhön arvokasta apua menetelmätuntemuksellaan ja kommentoimalla erityisesti ikään-tyneitä koskevia artikkeleita.

Kiitämme lämpimästi kirjoittajia hyvin sujuneesta yhteistyöstä. Laajan tutkimusaineiston kokoaminen on vaivan arvoista, kun sille löytyy näin paljon käyttöä. Monipuolinen aineiston käyttö mahdollistaa myös sen, että tulokset saadaan paremmin hyödyttämään käytännön työelämää ja sen kehittämistä.

Helsingissä 13.04.2006

Anna-Maija Lehto

Hanna Sutela

Arto Miettinen

Sisällys

Alkusanat	3
Kirjoittajat	6
Johdanto	8

MUUTOKSIA TIETOTYÖSSÄ, TYÖAJOISSA JA JOUSTON MAHDOLLISUUKSISSA

Ulla Aitta

Ylemmät toimihenkilönaiset työ- ja aikapaineiden ristiaallokoissa	17
---	----

Pekka Huuhtanen, Hanna Jurvansuu

Etätyö 2000-luvun alun Suomessa	37
---	----

Jouko Nätti, Timo Anttila

Tietotyö, työaika ja hyvinvointi	49
--	----

Jouko Nätti, Mia Väisänen, Timo Anttila

Ansiotyö kotona	73
---------------------------	----

TYÖOLOJA JA ESIMIESTYÖTÄ ERILAISISSA TYÖYHTEISÖISSÄ

Juha Antila, Pekka Ylöstalo

Proaktiivinen toimintatapa julkisella ja yksityisellä sektorilla	95
--	----

Irja Kandolin, Pekka Huuhtanen

Työaikajoustot ja hyvinvointi	121
---	-----

Olavi Parvikko

Työpaikkakiusaamista lisäävät ja ehkäisevät käytännöt	135
---	-----

Noora Kontiainen

Esimiehestä kaikki irti?	155
------------------------------------	-----

EPÄVARMUUTTA, KIIRETTÄ JA ELÄKEAJATUKSIA

Irma Väänänen-Tomppo, Eila Tuominen, Kristiina Tuominen

Ikääntyvien palkansaajien työolot ja työhön sitoutumisen edellytykset	179
---	-----

Pauli Forma, Eila Tuominen, Kristiina Tuominen, Irma Väänänen-Tomppo

Sukupuoli ja aiottu eläkeikä	203
--	-----

Hanna Sutela

Työsuhteen määräaikaisuuden kokeminen	223
---	-----

Anna-Maija Lehto

Työpaineet ja kiirekokemukset	249
---	-----

TYTYTYVÄISYYS, POISSAOLOT JA PSYKKINEN OIREILU

Arto Miettinen

Työhönsä erittäin tyytyväiset 275

Marko Ylitalo

Palkansaajien sairauspoissaolot 293

Tiina Pensola, Aila Järvikoski

Psyykkiset rasittuneisuusoireet ja niiden huomioon otto työpaikalla 317

LIITTEET

1. Työolotutkimukset 337

2. Haastattelulomake. Työolotutkimus 2003. 339

Kirjoittajat

Ulla Aitta, KTM, työelämän tutkija
AKAVA, Helsinki

Juha Antila, VTL, palkka- ja työaika-asiantuntija
Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö SAK ry, Helsinki

Timo Anttila, YTT, tutkija
Jyväskylän yliopisto, Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos, Jyväskylä.

Pauli Forma, VTT, ma. professori
Turun yliopisto, Sosiaalipolitiikan laitos, Turku

Pekka Huuhtanen, tutkimusprofessori
Työterveyslaitos, Työyhteisöt ja organisaatiot –osaamiskeskus, Helsinki

Hanna Jurvansuu, HM, tutkija
Työterveyslaitos, Työkyvyn ja terveyden edistäminen, Helsinki

Aila Järvikoski, tutkimusjohtaja, ma. professori
Kuntoutussäätiö, Helsinki
Lapin yliopisto, Rovaniemi

Irja Kandolin, dosentti, erikoistutkija
Työterveyslaitos, Työyhteisöt ja organisaatiot -osaamiskeskus, Helsinki

Noora Kontiainen, VTM, tutkija
Tilastokeskus, Työolojen tutkimusyksikkö, Helsinki

Anna-Maija Lehto, dosentti, kehittämisspäällikkö
Tilastokeskus, Työolojen tutkimusyksikkö, Helsinki

Arto Miettinen, YTM, tutkija
Tilastokeskus, Työolojen tutkimusyksikkö, Helsinki

Jouko Nätti, YTT, dosentti, akatemitutkija
Jyväskylän yliopisto, Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos, Jyväskylä

Olavi Parvikko, PsL, ylitarkastaja
Sosiaali- ja terveysministeriö, Työsuojeluosasto, Tampere

Tiina Pensola, VTT, erikoistutkija
Kuntoutussäätiö, Kuntoutuksen tutkimus- ja kehittämiskeskus, Helsinki

Hanna Sutela, VTM, erikoistutkija
Tilastokeskus, Työolojen tutkimusyksikkö, Helsinki

Eila Tuominen, VTT, johtava tutkija
Eläketurvakeskus, Tutkimusosasto, Helsinki

Kristiina Tuominen, VTM, tutkija
Eläketurvakeskus, Helsinki

Mia Väisänen, YTM, tutkija
Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos, Jyväskylän Yliopisto, Jyväskylä

Irma Väänänen-Tomppo, VTL, erikoistutkija
Valtiokonttori, Helsinki

Marko Ylitalo, VTM, tutkija
Tilastokeskus, Työolojen tutkimusyksikkö, Helsinki

Pekka Ylöstalo, VTM, tutkija
Työministeriö, Helsingin yliopisto, Helsinki

Johdanto

Tämä julkaisu on pitkän yhteistyön tulos. Sen kirjoittajat ovat työolotutkimuksen käyttäjiä eri ministeriöistä, laitoksista ja työmarkkinajärjestöistä. Suurin osa heistä oli mukana jo vuoden 2003 työolotutkimuksen suunnitteluvaiheessa, moni jopa vuoden 1997 työolotutkimusta suunnittelemassa ja tuon tutkimuksen aineiston perusteella edelliseen artikkelijulkaisuun kirjoittamassa.

Jokaisella kirjoittajalla on oma erityinen näkökulmansa työoloihin, omat erityisen kiinnostuksen kohteensa. Yhteistä kaikille on innostus työelämän tutkimusta kohtaan: halu selvittää suomalaisen työelämän tilaa ja muutosta sekä sitä, miten eri palkansaajaryhmien työhyvinvointi ja tasa-arvo nykypäivän työelämässä toteutuvat.

Työolotutkimus mahdollistaakin hyvin tietosisällön laajuudessaan ja valtakunnallisessa edustavuudessaan tällaisen monista eri näkökulmista lähtevän, eri ilmiöitä yhdistävän työolojen tarkastelun. Vuoden 2003 työolotutkimukseen haastateltiin yli 4000 palkansaajaa, jotka edustavat kaikkia ammatti- ja toimialaryhmiä. Tutkimus oli järjestyksessä viides tutkimussarjassa, jonka avulla voidaan kuvata suomalaisissa työoloissa tapahtunutta muutosta jo yli neljännesvuosisadan ajalta. Tarkempi kuvaus aineistosta on liitteenä julkaisun lopussa, samoin kuin vuoden 2003 kysymyslomake kokonaisuudessaan.

Tämän kokoelman artikkelit pohjautuvat ennen kaikkea tämän tuoreimman, vuonna 2003 kerätyn aineiston analyysiin. Monissa artikkeleissa tuloksia verrataan kuitenkin myös vuoden 1997, jopa vuosien 1990 ja 1984 työolotutkimuksiin. Tällöin on voimakkaasti läsnä työelämän muutos.

Kun artikkelikokoelman kokonaisuus alkoi hahmottua, toimituskunta harmiteli, että Jaksan ja Joustan -nimi oli jo ehditty käyttää edelliseen työolotutkimukseen pohjautuvaan artikkelijulkaisuun. Niin korostuneesti nousevat esiin myös tämänkertaisessa artikkelikokoelmassa jouston ja jaksamisen teemat. Muutos on läsnä kuitenkin myös tässä suhteessa – muutos kohti vielä suurempaa joustoa, kohti vielä ajankohtaisempia kysymyksiä jaksamisesta. Erilaiset toiminnalliset ja määrälliset joustot niin työajoissa, -paikoissa, työnteon muodoissa kuin työsuhteissakin käyvät edelleen yhä yleisemmiksi. Työpainien, erilaisten vaatimusten, epävarmuuden ja myös palkansaajakunnan ikääntymisen myötä kysymys jaksamisesta on yhä ajankohtainen, jos mahdollista, aiempaakin korostuneemmin.

Olisi kuitenkin virhe luulla tätä kokoelmaa vain Jaksan ja Joustan -julkaisun päivitetynä versioksi. Myös muutosta kuvaavissa artikkeleissa työelämän ilmiöitä tarkastellaan tuoreella tavalla, erilaisista tarkasteluvinkkeistä. Moniin sinänsä kenties jo tuttuihin ilmiöihin avautuu uusia kiinnostavia näkökulmia. Kuten työelämän tutkimuksessa yleensäkin, näiden artikkeleiden tavoitteena on löytää näkökulmia ja välineitä työelämän kehittämisen edistämiseksi ja olemassa olevien ongelmien vähentämiseksi.

Kaiken kaikkiaan tämän julkaisun artikkelit voidaan ryhmitellä neljän eri alaosaston alle. Toisaalta nämä rajat ovat häilyviä: kirjoittajien eri ilmiöitä yhdiste-

levä tutkimusote ja monipuolinen näkemys takaavat sen, että toinen toistaan tukevat artikkelit eivät rajaudu kategorisen jyrkästi vain omiin lähtöasetelmiinsa.

Otsikolla MUUTOKSIA TIETOTYÖSSÄ, TYÖAJOISSA JA JOUSTON MAHDOLLISUUKSISSA keskitytään erityisesti ylempiin toimihenkilöihin ja siihen työn aikojen ja paikkojen joustamiseen, työn ja muun elämän rajan liudentumiseen, joka yhdistetään usein niin sanottuun tietotyöhön. Näkökulma näissä artikkeleissa on ennen muuta yksilölähtöinen.

Ulla Aitta: Ylemmät toimihenkilönaiset työ- ja aikapaineiden ristiallokoissa.

Artikkelin pääkohteena ovat ylemissä toimihenkilöammateissa työskentelevät naiset ja heidän kokemuksensa työhyvinvoinnista ja työolosuhteista. Kirjoittaja käsitteli ylempien toimihenkilöiden jaksamista jo edellisessä artikkelijulkaisussa – tuolloin kävi ilmi se ristiriita, että vaikka juuri ylempillä toimihenkilöillä on kaikkein parhaimmat mahdollisuudet vaikuttaa työnsä eri osatekijöihin, he kokevat työnsä muihin palkansaajiin verrattuna henkisesti kaikkein kuormittavimmaksi. Tämänkertainen artikkeli keskittyy ylempien toimihenkilöiden joukossa erityisesti naisiin. Eroavatko ylempien toimihenkilönaisten kokemukset työn henkisestä rasittavuudesta ylempien toimihenkilömiesten tilanteesta; millaisia eroja on nähtävissä muihin palkansaajiin verrattuna; miten tilanne eri ryhmissä on muuttunut edelliseen tutkimuskertaan verrattuna? Mitä tapahtuu kun töiden liiallinen määrä, vaikeus ja vastuu yhdistyy kiristyneen työtahdin synnyttämään kiireeseen? Kirjoittaja pohtii, miksi omien kehitymis- ja etenemismahdollisuuksiensa tärkeyttä korostavat, ahkerasti kouluttautuvat ja työhönsä panostavat ylemmät toimihenkilönaiset ilmaisevat tyytymättömyyttä työoloihinsa selvästi useammin kuin ylemmät toimihenkilömiehet.

Pekka Huuhtanen ja Hanna Jurvansuu: Etätyö 2000-luvun alun Suomessa

Artikkelissa tarkastellaan etätyötä ja sen levinneisyyttä Suomessa myös kansainvälisesti verraten. Siinä pohditaan, miten etätyötä tekevien ja muiden palkansaajien ryhmät ja työolojen erityispiirteet eroavat toisistaan. Etätyöläisten yleinen työviihtyvyys sekä työn ja muun elämän yhteensovittaminen nousevat erityisen tarkastelun kohteeksi. Myös tässä artikkelissa tarkastelu täsmentyy lopulta ylempiin toimihenkilöihin, joiden keskuudessa etätyön tekeminen on yleisintä. Artikkeli ei rajoitu kuitenkaan vain etätöitä tekeviin, vaan mukana siinä ovat myös etätyöstä kiinnostuneet palkansaajat. Etätyötä tekevien, etätyöstä kiinnostuneiden ja ei-kiinnostuneiden palkansaajien tilanteita keskenään vertailemalla etsitään vastausta siihen, millaisia seikkoja etätyön herättämän kiinnostuksen taustalta mahtaa löytyä; liittyykö työympäristöön ja työviihtyvyyteen sellaisia tekijöitä, jotka ovat ”työntämässä” tiettyjä palkansaajia etätyöhön? Artikkelissa korostetaan, kuinka etä- ja mobiilityötä tutkittaessa on tarpeen ottaa huomioon joustojen ja mobiilisuuden moniulotteisuus: kyse on paitsi ajan ja paikan, myös työvälineiden, työtehtävien, työyhteisöjen ja työsuhteen ehtojen muutoksista.

Jouko Nätti ja Timo Anttila : Tietotyö, työaika ja hyvinvointi

Tässä artikkelissa käsitellään tietotyön käsitettä, yleisyyttä ja ominaispiirteitä, työaikoja tietotyössä sekä työaikojen yhteyttä hyvinvointiin. Työolotutkimusten aineisto mahdollistaa muutostrendin kuvaamisen aina vuodesta 1984 lähtien. Tietotyön tekijöiksi on artikkelissa määritelty korkea asteen koulutuksen saaneet palkansaajat, jotka käyttävät tietotekniikkaan työssään. Matalammin koulutetut, tietotekniikkaa työssään käyttävät palkansaajat on taas määritelty atk-käyttäjiksi, kun loput muodostavat ryhmän muut palkansaajat. Artikkelin kuvaava näin määritellyn tietotyön yleistymistä ja kohdentumista tiettyihin palkansaajaryhmiin viimeisen parinkymmenen vuoden aikana. Kansainvälisessä keskustelussa tietotyöhön on usein yhdistetty työaikojen venyminen – vaikka Suomessa tämä ei näytäkään olevan keskeinen piirre, tietotyöläisten työajoissa näkyy muuta mielenkiintoista eriytymistä. Artikkelin osallistuu myös keskusteluun tietotyöläisten hyvinvoinnista, niin psyykkisestä kuin sosiaalisestakin, toisin sanoen työn ja muun elämän yhteensovittamisen onnistumisesta.

Jouko Nätti, Mia Väisänen ja Timo Anttila: Ansiotyö kotona

Tämä artikkeli jatkaa ja syventää jo edellisissä artikkeleissa sivuttua pohdintaa työn ja muun elämän rajojen liudentumisesta. Nyt keskitytään ansiotyöhön, joka on ”palannut kotiin”: perinteisen kotiansiotyön rinnalle on muotoutunut uusi muoto, johon liitetään tietoteknologian mahdollisuudet, ja se on käsitteellistetty myös täydentäväksi ansiotyöksi kotona. Työolotutkimus on sisältänyt vertailukelpoisia kysymyksiä kotona työskentelystä sekä perheen ja työn yhteensovittamisesta jo vuodesta 1990 alkaen. Tässä artikkelissa pohditaan juuri vuosien 1990, 1997 ja 2003 tutkimusaineistoja hyväksikäyttäen kotona tehtävän ansiotyön yleistymistä, siihen yhteydessä olevia tekijöitä sekä kotona työskentelyn vaikutuksia työn ja perheen suhteisiin. Osa kotona tehtävästä täydentävästä ansiotyöstä on ylitöitä tai korvauksetonta työtä, osa palkansaajista taas on sopinut työskentelystä kotona työnantajan kanssa. Eräs tämän artikkelin mielenkiintoisista näkökulmista liittyykin siihen, onko tällä kotona työskentelyn muodolla yhteyttä tuntemuksiin työn ja kotiasioiden yhteensovittamisen onnistuneisuudesta.

TYÖOLOJA JA ESIMIESTYÖTÄ ERILAISISSA TYÖYHTEISÖISSÄ
kokoaa yhteen kirjoituksia, joiden näkökulmassa korostuu pikemminkin organisaatiolähtöinen tarkastelu. Kyse on palkansaajien vaikutusmahdollisuuksista, esimiestyöstä sekä työhyvinvoinnin ja -pahoituvuuden toteutumisesta erilaisissa organisaatiokulttuureissa.

Juha Antila ja Pekka Ylöstalo: Proaktiivinen toimintatapa julkisella ja yksityisellä sektorilla

Artikkelissa jatketaan työpaikkojen proaktiivisen ja traditionaalisen toimintatavan vertailua, jota kirjoittajat tekivät jo vuoden 1997 työoloaineiston pohjalta, edellisessä artikkelikokoelmassa. Proaktiivisuus ymmärretään palkansaajien keskimääräistä paremmiksi mahdollisuuksiksi päättää ja vaikuttaa omiin töihinsä

liittyvistä asioista, ja siihen liittyy myös yksilöllisen vastuun lisääntyminen. Traditionaalinen toimintatapa tarkoittaa hierarkkisesti johdettua työn organisointia, jossa palkansaajien omat vaikutusmahdollisuudet jäävät vähäisiksi. Edelliskerralla tarkastelu keskittyi kuitenkin vain yksityisen sektorin työpaikkoihin, kun nyt mukaan vertailuun on sisällytetty julkinen sektori. Artikkelin keskeisenä sisältönä onkin proaktiivisen toimintatavan yleisyyden ja merkityksen arviointi näillä kahdella sektorilla – miten proaktiivisuus näillä sektoreilla toteutuu, ovatko sen vaikutukset yhtä suuret molemmilla sektoreilla ja missä määrin proaktiivisuuden mukanaan tuomat hyödyt ovat yhteydessä siihen, että näiden sektoreiden traditionaaliset toimipaikat eroavat jo lähtökohtaisesti toisistaan?

Irja Kandolin ja Pekka Huuhtanen: Työaikajoustot ja hyvinvointi

Myös tässä artikkelissa tarkastellaan palkansaajien vaikutusmahdollisuuksia erilaisissa työorganisaatioissa, mutta nyt kiinnostus keskittyy työaikoihin sekä niissä joustamisen mahdollisuuksiin ja pakkoihin: ylitöihin, epäsäännölliseen työaikaan, osa-aikatyöhön. Tuore näkökulma on määritellä työaikajoustot sen mukaan, onko kyse tuotannollisen jouston vai yksilöllisen jouston tarpeista – toisin sanoen, onko palkansaajan joustettava työnantajan tai työtehtävien vaatimuksesta vai voiko hän joustaa työajoissaan omien tarpeidensa mukaan. Molemmipuoliseksi joustavuudeksi artikkelissa kutsutaan tilannetta, jossa palkansaaja joutuu toisinaan joustamaan tuotannollisista syistä, mutta toisaalta hänellä on myös mahdollisuus omista toiveista lähtevään yksilölliseen joustoon. Artikkelissa tarkastellaan erilaisten joustojen yleisyyttä työnantajasektorin ja yrityksen koon mukaan, sekä niiden toteutumista eri palkansaajaryhmissä sukupuolen, iän ja sosioekonomisen aseman mukaan. Lisäksi artikkeli pohtii työajoissa toteutuvan jouston yhteyksiä organisaatiokulttuuriin ylipäänsä: osallistuvan suunnittelun, kilpailuhengen, henkilökunnan riittävyyden sekä kiireen ulottuvuuksiin. Artikkelissa kysytään, millaisia seurauksia jouston eri muodoilla ja yleisyydellä on palkansaajien työhyvinvoinnille.

Olavi Parvikko: Työpaikkakiusaamista lisäävät ja ehkäisevät käytännöt

Tässä artikkelissa työpaikkakiusaamisen esiintymistä ja siihen yhteydessä olevia tekijöitä lähestytään poikkeuksellisesti toimialoittaisesta näkökulmasta. Työolotutkimus on sisältänyt kysymyksiä työpaikkakiusaamisesta vuodesta 1997 lähtien. Tässä artikkelissa verrataan vuosien 1997 ja 2003 tilannetta toisiinsa. Myös toimialojen jakaminen kiusaamishavaintojen yleisyyden perusteella kolmeen luokkaan – hyviin aloihin, riskialoihin ja hyvään suuntaan kehittyneisiin aloihin – on tehty näiden kahden aineiston vertailun pohjalta. Nämä kolme toimialaryhmää eroavat toisistaan melko lailla myös muiden tekijöiden kuin kiusaamishavaintojen yleisyyden suhteen. Ryhmiä verrataan siis keskenään työorganisaatioon ja epävarmuuksiin liittyvien eri ominaisuuksien suhteen ja etsitään näin vastausta siihen, mitkä tekijät työssä ja työoloissa lisäävät työpaikoilla esiintyvän kiusaamisen todennäköisyyttä ja millä tekijöillä taas on vaikutusta siihen, että työpaikkakiusaamisen syntyä voidaan estää.

Noora Kontiainen: Esimiehestä kaikki irti? Esimiestyön vaatimukset, aikapaine ja vaikutusmahdollisuudet

Myös tämän artikkelin näkökulma aiheeseensa, esimiestyöhön, on tuore: kiinnostuksen kohteena ovat esimiesten työolot ja hyvinvointi, osa-alue, joka on jäänyt perinteisessä esimiestyötä koskevassa kirjallisuudessa varsin jäänyt vähälle huomiolle, johtamismenetelmien varjoon. Aiemmin on todettu, että esimiehellä on merkittävä rooli alaiensa työhyvinvoinnin kannalta, erityisesti siinä, millaisia työpaineen ja kiireen kokemuksia alaisille kasautuu. Artikkelissa kysytään, miten vaatimusten kiristyminen, kiirekokemukset, vaikutusmahdollisuudet ja psyykinen rasittuneisuus näkyvät itse esimiesten työssä. Siinä myös pohditaan, miten paljon puhuttu organisaatioiden madaltuminen näkyy suomalaisten organisaatioiden työnjohdollisissa rakenteissa. Pohdinnan taustalla on hieman häkellyttävä ristiriita siitä, että vaikka hierarkioiden purkamisesta puhutaan nykypäivänä työelämässä paljon, työolotutkimusten mukaan yhä useampi palkansaaja toimii työnjohdollisissa tehtävissä. Onko esimiestyö siis muuttanut luonnettaan? Onko perinteisen esimiestyö rinnalle syntynyt jokin uudenlainen esimiesten ryhmä – ja jos on, voidaanko tämän ryhmän kohdalla ylipäänsä puhua esimiestyöstä?

Osa EPÄVARMUUTTA, KIIRETTÄ JA ELÄKEAJATUKSIA antaa katsauksen erityisesti ikääntyneiden palkansaajien työoloihin, työhyvinvointiin ja eläkeajatuksiin, mutta laajentuu koskemaan työsuhteiden epävarmuutta ja kiireen ja työpaineiden kokemuksia muissakin ikäryhmissä.

Irma Väänänen-Tomppo, Eila Tuominen ja Kristiina Tuominen: Ikääntyvien palkansaajien työolot ja työhön sitoutumisen edellytykset

Palkansaajakunnan ikääntymisen myötä pohdinnat siitä, miten työssä olevat palkansaajat saataisiin jatkamaan – ja jaksamaan – työuraansa mahdollisimman pitkää, ovat nousseet hyvin ajankohtaisiksi. Tuore eläkeuudistus sekä erilaiset työelämän kehittämishankkeet tähtäävät osaltaan työurien pidentämiseen. Tämä artikkeli tarttuu ajankohtaiseen aiheeseen kuvaamalla vähintään 45-vuotiaiden palkansaajien edellytyksiä jatkaa työssään. Artikkel selvittää, minkälaisessa tilanteessa ikäryhmän palkansaajat arvioivat työuransa tulevaisuutta ja suunnittelevat ratkaisujaan. Selittävinä tekijöinä tarkastellaan sosiodemografisia tekijöitä, perhe-tilannetta, terveyttä sekä työn epävarmuuden ja työtyytyväisyyden kokemuksia. Tulosten taustaksi selvitetään myös ikäryhmän merkitystä työmarkkinoilla. Artikkelissa paljastetaan myös se, mitkä ovatkaan ne tekijät, jotka selittävät kaikkein voimakkaimmin työtyytyväisyyttä tässä ikäryhmässä.

Pauli Forma, Eila Tuominen, Kristiina Tuominen ja Irma Väänänen-Tomppo: Sukupuoli ja aiottu eläkeikä

Myös tässä artikkelissa keskitytään ikääntyviin ja ikääntyneisiin palkansaajiin. Artikkelissa lähestytään näiden palkansaajien eläköitymissuunnitelmia kuitenkin harvemmin käytetystä näkökulmasta, sukupuolen kautta – tavanomaisempaan vastaaville tutkimuksille on ollut se, että huomio on kiinnitetty terveydentilan ja

erilaisten sosiodemografisten tekijöiden ohella erityisesti työhön ja työoloihin liittyviin tekijöihin. Tämän artikkelin taustalla on epäily, että jo lähtökohtaisesti useat tekijät saattavat johtaa naisten ja miesten toisistaan eroaviin eläkeajatuksiin. Tällaisia tekijöitä voivat olla esimerkiksi erilainen sijoittuminen työmarkkinoille, sosiodemografiset erot, perhevastuut sekä suhtautuminen työhön. Mutta mitä tutkimustulokset asiasta kertovatkaan?

Hanna Sutela: Työsuhteen määräaikaisuuden kokeminen

Artikkelissa tarkastellaan määräaikaisten palkansaajien tilannetta ja kokemuksia työsuhteen määräaikaaisuudesta. Tätä tarkastelua varten määräaikaiset palkansaajat on jaettu artikkelissa kuuteen eri tyyppiin määräaikaaisuutensa luonteen perusteella. Työolotutkimukseen lisättiin vuonna 1997 määräaikaisille palkansaajille suunnattu väittämät patteristo, joka syntyi lomaketutkimusta edeltäneiden laadullisten haastattelujen pohjalta. Nyt tämän patteriston perusteella on mahdollista kuvata, millaisia muutoksia määräaikaisuuden kokemisessa on vuosien 1997 ja 2003 välillä tapahtunut. Suhtautuminen työsuhteen määräaikaaisuuteen vaihtelee suuresti: joillekin se on tervetullut vaihtoehto, toisille jatkuvan epävarmuuden ahdinko. Artikkelin pyrkii hahmottelemaan, miten muun muassa työmarkkinatilanne, suhtautuminen määräaikaaisuuteen ja aseman kokeminen työyhteisössä vaihtelevat määräaikaisuuden tyyppien mukaan.

Anna-Maija Lehto: Työpaineet ja kiirekokemukset

Artikkeli jatkaa työelämän aikapaineiden ja kiireen analysointia vuoden 2003 työolotutkimuksen aineistolla. Kiireen ja työpaineiden tarkasteluun keskityttiin todenteolla jo vuoden 1997 tutkimuksessa; tuolloista lomakesuunnittelua edelsivät laadulliset haastattelut, joiden pohjalta lomakkeelle räätälöitiin uusia kiirettä koskevia kysymyksiä. Vuoden 1997 varsinaista haastattelututkimusta seurasi erillinen laadullisin menetelmin toteutettu tutkimusprojekti, jossa kiireen syntyyn ja ilmeneeseen mentiin vieläkin syvemmälle. Vuoden 2003 kiirekysymyksiä on hiottu edelleen tuon projektin pohjalta. Tämän artikkelin erityisenä antina onkin laadullisella tutkimuksella saatuun tietoon tukeutuminen työolotutkimusten tuloksia tulkittaessa. Artikkelin erityinen mielenkiinto kohdistuu sukupuolen, ammatin ja sektorin mukaisiin palkansaajaryhmiin ja heidän kiirekokemuksiinsa. Yksityissektorin ja julkisen sektorin todetaan kohdanneen työelämän muutoksen ja vaatimukset eri tavoin, ja näin myös kiireen taustalta löytyvät syyt ovat erilaisia eri sektoreilla.

Osa TYYTYVÄISYYS, POISSAOLOT JA PSYYKKINEN OIREILU
korostaa jälleen yksilökeskeistä näkökulmaa: palkansaajien omaa
tyytyväisyyttä työhönsä, jaksamista ja jaksamisongelmien heijastumista
sairauspoissaoloihin ja kuntoutuksen tarpeeseen.

Arto Miettinen: Työhönsä erittäin tyytyväiset

Artikkelin lähtökohtana on yleinen tyytyväisyys-kysymys, jolla on taipumusta tuottaa hyvin myönteisiä vastauksia. Tässä tarkastelussa vastaajat onkin jaettu

kahteen ryhmään, niihin, jotka ilmoittavat olevansa nykyiseen työhönsä erittäin tyytyväisiä ja muihin. Pyrkimyksenä on selvittää, mitkä tekijät vaikuttavat työhönsä erittäin tyytyväisten myönteiseen kokemukseen – esimerkiksi sosiodemografisista taustatekijöistä ei selitystä tähän juuri löydy. Aihetta lähestytään Frederick Herzbergin kaksifaktoriteorian valossa, jolloin tarkastellaan erikseen työn sisäisiä ”motivaatio”-tekijöitä ja ulkoisia ”hygienia”-tekijöitä. Teorian mukaan työtyytyväisyyteen vaikuttavat tekijät eivät ole samoja kuin työtytymättömyyteen vaikuttavat: tyytymättömyyttä aiheuttavia ulkoisia tekijöitä kohennettaessa työtyytyväisyys ei välttämättä vielä lisäännny, vaikka selkeä tyytymättömyys poistuisikin. Artikkelit testaa työolotutkimuksen työviihtyvyyttä lisääviä ja vähentäviä tekijöitä mittaavien kysymysten avulla, sopiiko Herzbergin teoria nykypäivän suomalaisen työelämään.

Marko Ylitalo: Palkansaajien sairauspoissaolot

Tässä artikkelissa tarkastellaan suomalaisten palkansaajien sairauspoissaolojen yleisyyttä sekä niihin yhteydessä olevia tekijöitä. Monasti palkansaajien sairauspoissaolojen määrä on tapana ilmoittaa päivien keskiarvona esimerkiksi sukupuolen tai sektorin mukaan. Tässä artikkelissa tarkastellaan kuitenkin myös sitä, miten nuo poissaolot jakautuvat palkansaajien kesken eli millaista polarisaatiota tässä suhteessa tapahtuu. Mielenkiintoista on myös tieto siitä, kuinka pitkään eri palkansaajaryhmät voivat olla pois töistä sairauden vuoksi ilman lääkärin- tai terveydenhoitajantodistusta – ja tietävätkö edes kaikki tuota päivien määrää. Sairauspoissaoloja tarkastellaan yhtäältä lyhyinä, korkeintaan kolmen päivän poissaoloina sekä tätä pidempinä poissaolojaksoina. Näiden poissaolojen esiintyvyydelle etsitään selitystä muun muassa työtyytyväisyydestä esimiehen johtamistapaan ja töiden organisointiin, työn merkityksellisyyden kokemisesta sekä työilmapiirin laadusta ja työpaikan yhteishengestä.

Tiina Pensola ja Aila Järvikoski: Psykkiset rasittuneisuusoireet ja niiden huomioon otto työpaikalla

Myös tämän artikkelin aihepiiri liittyy sairastavuuteen, erityisesti psyykkisiin rasitusoireisiin. Palkansaajat on jaettu tässä yhteydessä psyykkisesti oireileviin ja oireettomiin. Artikkelissa muun muassa selvitetään, kuinka vahva yhteys psyykkisellä oireilulla on koettuun terveydentilaan, työkykyyn sekä sairauspoissaoloihin. Edelleen tarkastellaan yhtäältä kuntoutukseen osallistumista ja toisaalta koettua kuntoutuksen tarvetta eri ryhmissä. Artikkelissa pohditaan, kuinka suuri merkitys on esimerkiksi esimiestoiminnalla, organisaatiokulttuurilla ja palkansaajan kokemilla kehittymismahdollisuuksilla niin oireilun kuin koetun kuntoutustarpeen kannalta. Kirjoittajien mukaan psyykkisesti oireilevien tarpeisiin olisi syytä kiinnittää nykyistä enemmän huomiota, sillä psyykkisen oireilun aiheuttamien työkykyongelmien kehittymiseen on mahdollista vaikuttaa erilaisin työpaikan keinoin.